

TÜRKÇENİN SADELEŞTİRİLMESİ TARTIŞMALARI ETRAFINDA İBRAHİM HİLMİ ÇIĞIRAÇAN'IN GÖRÜŞLERİ VE 'TASFIYE-İ LİSANA MUHTAÇ MIYIZ?' ADLI ESERİNİN ÇEVİRİYAZISI

Başak OCAK*

Özet

Türk dilinin sadeleştirilmesi fikirleri Tanzimat Dönemi'nde ortaya çıkmıştır. Konu, Meşrutiyet Dönemi'nde iyice alevlenmiştir. Terimler, imlâ, alfabe, sözlük konuları gazete ve dergilerde sık sık yer almaya başlamıştır. Bununla beraber, sadeleşme konusundaki fikirler oldukça çeşitlilik göstermiştir. İbrahim Hilmi Çığıracan, konu ile ilgili görüşlerini Tasfiye-i Lisana Muhtaç mıyız? adlı eserinde toplamıştır. Bu çalışma, Çığıracan'ın görüşlerinin değerlendirilmesine ve kitabının çeviriyazısına ilişkindir.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Hilmi Çığıracan, Türkçenin Sadeleştirilmesi.

İBRAHİM HİLMİ ÇIĞIRAÇAN'S IDEAS ABOUT THE DISCUSSION OF THE PURIFICATION OF THE TURKISH AND THE TRANSCRIPTION OF HIS BOOK WHICH NAME IS ARE WE NEEDY FOR THE PURIFICATION OF THE LANGUAGE?

Abstract

The ideas of the purification of Turkish language appeared during the period of the Tanzimat. This subject fairly warmed up during the period of the Constitutional Government. The issues of the terms, dictation, alphabet, dictionary very often occurred in the newspapers and journals. However, the ideas about the purification displayed a great deal of variety. İbrahim Hilmi Çığıracan, gathered his opinion about this subject in his book which called *Are We Needy For The Purification Of The Language?*. This essay is about evaluation of Çığıracan's opinions and transcription of his book.

Key Words: İbrahim Hilmi Çığıracan, Purification of the Turkish.

* Dr.; DEÜ. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (*basak.ocak@deu.edu.tr*).

Giriş

Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığıraçan'ın, II. Meşrutiyet Dönemi'nde kaleme aldığı eserlerinin arasından çeviriyazısını sunacak olduğumuz 1327 (1911) yılında basılan *Tasfiye-i Lisana Muhtaç mıyız?*¹ adındaki 16 sayfalık bu kitapçık, Türk Dili konusunun hararetle tartışıldığı ve gazete sütunlarında konunun sıkça yer aldığı bir dönemde yayınlanmıştır.

Dil konusundaki görüşlerinden anlaşılacağı üzere İbrahim Hilmi, Türkçenin halkın anlayacağı biçimde yalın olarak kullanılmasından yanadır. Hatta bir editör olarak bunun önemine değinirken okuyucuların sade bir Türkçe ile yazılmış eserlere olan ilgisine atıfta bulunmuştur. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın, Mehmet Emin Yurdakul'un eserlerinin çok sevilerek okunmasını, bu yazarların Türkçeyi halkın anlayabileceği bir sadelikte kullanmasına bağlamıştır. Kitabında, bir milletin varlığını sürdürebilmesinin dile bağlı olduğu; Türkçenin öğrenimindeki güçlüklerin kaldırılması; Türk Dili'nin siyasi bir araç olarak kullanılabilirliği; tamamen Arapça ve Farsça kelimelerden vazgeçilemeyeceği; yabancı kelimelerin Türk Dili'ne uyarlanarak kullanılabilirliği; dilin mutlaka sadeleştirilerek Arapça ile Farsçaya karşı bağımsızlığını kazanması gerektiği konularını işlemiştir. Yine dil konusuna, bu küçük eserinden iki yıl kadar sonra 1329 (1913) yılında yayınladığı *Türkiye Uyan* adlı eserinin 98-102 sayfaları arasında '*Lisanımız*' adı altında tekrar değinecek ve dilin sadeleşmesi gerektiğinin altını çizecektir. Hatta bu kez gerekirse harflerin değişmesi gerektiğini vurgulayarak gençlerden beklentisini şu sözlerle ortaya koyacaktır:

*"Gençlerimiz lisanımızı büsbütün ıslaha sarf-ı gayret etmeli, sadeliği esas ittihâz eylemeli, lisanımızı sınıf-ı avama da öğretmeyi, anâsır-ı saireye de belletmeyi düşünmeli, hele teshil-i tahsil ve tahrîr için hurûfâtı değiştirmeyi bile göze almalıdır. Herhalde millet, lisan ve edebiyatta büyük bir inkulâba muhtaçtır."*²

Bu çeviriyazıda, hiçbir sadeleştirilme yapılmamış ve metne tamamen sadık kalınmıştır. Gerekli görülen açıklamalar 'hazırlayanın notu (h.n.)' işareti ile metin içinde değil, dipnotlarda belirtilmiştir.

İbrahim Hilmi Çığıraçan Kimdir?

Çığıraçan, 1879 yılında Tuna boyunda bir Romanya kenti olan Tulcea (Tulça)'da doğmuştur. Aslen Kazanlı olup Romanya muhacirlerindedir. 1883 yılında İstanbul'da Sarıgözel'e yerleşen fakir bir ailenin çocuğudur. Ekonomik sıkıntılar nedeni ile Ticaret okulunun üçüncü sınıfında iken okuldan ayrılmak zorunda kalır. Yayıncılık hayatına, 1895 yılında *İkdam* gazetesinde mürettip (dizgici) olarak atılır. Hayalini kurduğu kitapçılık mesleğine, biriktirdiği beş Osmanlı altını ile 21 Ocak 1896'da Babıâli'de, Kitaphâne-i İslam adında açtığı kitapçı dükkânı ile başlar. Kısa bir süre sonra kitabevinin adını Kitaphâne-i İslam ve Askerî'ye dönüştürerek on beş yıl kadar sürdüreceği askerî kitap yayıncılığına girer.

1 Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Tasfiye-i Lisana Muhtaç mıyız?-Türkçenin Sadeleştirilmesi-*, Matbaa-i Hayriye. İstanbul, 1327.

2 Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Türkiye Uyan*, Dersaadet, 1329, Kitaphâne-i İntibâh, Adet: 13, s.s.101-102.

Hilmi Bey, Babîâlî'yi adeta tekeline alan Ermeni ve İranlı yayıncıların arasındaki ilk Türk yayıncılarından. İlkeli bir yayın politikasına sahip olması ve türlü zorluklara rağmen mesleğini, ölüm tarihi olan 12 Haziran 1963'e dek sürdürebilmesi açısından da ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Türk yayın dünyasına askerî, ilmi, siyasi, tarihi, edebi, kısmen dinî eserler kazandırmakla beraber, okul kitapları yayıncılığı ile de büyük katkılarda bulunmuştur. Yayınladığı kitapların arasında, kendisinin yazdığı ya da derlediği pek çok eser vardır. Özellikle II. Meşrutiyet Dönemi'nde yazdığı Osmanlı Devleti'ni askerî, idari, siyasi, sosyal ve ekonomik yönlerden eleştiren kitapları dikkat çekicidir. Bu kitaplarında, Osmanlı Devleti ve milletinin içinde bulunduğu sorunları saptamaya ve bu sorunların sona erdirilmesi konusunda çözüm önerileri üretmeye çalışmıştır³.

Dizi yayıncılığına örnek gösterilebilecek Kitaphâne-i İntibâh (1328-1330), Millet Kitaphânesi (1325-1330), Balkan Harbi Külliyyâtı (1330-1332) başlığı altında yayınladığı kitaplar ise yayın dünyasının zenginleşmesine önemli ölçüde hizmet etmişlerdir.

Hilmi Bey'in süreli yayın alanında da çalışmaları vardır. 1908'de *Millet* adlı günlük bir gazete, *Boşboğaz İle Güllabi* adında bir mizah dergisi, 1912'de *Ordu ve Donanma* adında askerî bir mecmua yayınlamıştır.

Yakın dostu Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın tüm kitaplarını yayınlayan ve Ahmet Refik Altınay'ı bir tarihçi kimliği ile tanıtan Hilmi Bey'dir. Altınay, meşhur eseri *Büyük Tarih-i Umumi*'yi Hilmi Bey'in Avrupa'dan getirttiği kitaplarla ve onun teşviki ile yazmıştır⁴. Yayıncılığın yanı sıra siyasetle de ilgilenmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin İstanbul-Yeşilköy Halkevi Başkanlığı'nı üstlenmiş ve burada yaptığı konuşmalarda Atatürk ve O'nun kurduğu cumhuriyete bağlılığını sık sık dile getirmiştir.

Mesleğinin 50. yıldönümü, Türk Editörler Derneği tarafından verilen bir yemekle, görkemli bir şekilde kutlanan bu emektar yayıncı, ne yazık ki ekonomik sıkıntılar içerisinde hayata veda etmiştir. 1920'lerden ölümüne dek İstanbul'un Yeşilköy semtinde yaşayan Hilmi Bey hiç evlenmemiş ve çocuk sahibi olmamıştır. Ölümünün ardından kitabevi de ardında bıraktığı başarı dolu geçmişi ile Babîâlî Caddesi'nin tarihine gömülmüştür⁵.

3 Bu konu hakkında; Zavallı Millet, Millet'in Hataları, Millet'in Kusurları adlarını taşıyan eserlerinin transkripti için bkz: *Osmanlı Devleti'nin Çöküş Nedenleri Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığırcaçan'ın Kaleminden*, (yay. haz.: Başak Ocak), İstanbul, 2010, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, Tarih Dizisi: 9.

4 Başak Ocak, "Ahmet Refik Altınay'ın Büyük Tarih-i Umumi'sinin Yayın Öyküsü ve İbrahim Hilmi Çığırcaçan'ın Tarih Anlayışı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. III, S. 9-10, İzmir 2000, s.s.187-189.

5 Çığırcaçan hakkında bkz: Başak Ocak, *Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığırcaçan Bir Yayıncının Portresi*, Mütferrika Yayınları, İstanbul, 2003. Bu kitap, 1999 yılında tamamladığım doktora çalışmasıdır.

TASFİYE-İ LİSANA MUHTAÇ MIYIZ?

-TÜRKÇENİN SADELEŞTİRİLMESİ-

MUHARRİRİ:

TÜCCARZÂDE İBRAHİM HİLMİ

Kitaphâne-i İslam-Askerî

46 -Babîali Caddesi- 46

1327

تصفیهٔ سادہ محتاجی نیز؟

— ترکیه نك ساده لشدیرلمسی —

محرری :

تجار زاده ابراهیم حلمی

♦♦♦♦♦

کتابخانهٔ اسلام — عسکری
۴۶ باب عالی جاده سی — ۴۶

۱۳۲۷

TASFİYE-İ LİSANA MUHTAÇ MIYIZ?

Birkaç gündür evrak-ı havadiste tasfiye-i lisan bahsi sık sık görünmeye başladı. Gitgide meselenin pek ziyade alevleneceği anlaşılıyor. Ümit ederiz ki bu defa mesele ciddileşerek şu lisan kargaşalığına bir nihayet verilsin. Yoksa lisanımız, hurûfâtımız bilâ-tadîl ve islah haliyle kalacak olursa terakkimiz pek ağır yürüyecek. Hâlbuki biz, şimdiye kadar pek çok işte geri kaldığımız için çalışmaya, bir Amerikalı gibi yorulmak bilmez bir azim ile çalışmaya muhtacız. Bugün en büyük noksanımız maariftir. Uğradığımız bütün felaketler, çektiğimiz bütün sıkıntılar hep maarifsizlikten, cehaletin ilme galebesindedir. Maarifimizi en ücra köylere kadar neşre ve bu suretle mevkimizi temine borçluyuz. Hâlbuki lisan-ı hazırla maarifi öyle birkaç senede değil birkaç asırda bile zor tamim edebiliriz. Kim ne derse desin, bugünkü Osmanlı lisanı elsine-i saireye nazaran -bir iki şark lisanı müstesna- en gücüdür. Küre-i arzda söylenilişi başka, yazılışı yine başka Türkçeden gayrı bir lisan yoktur. Konuşulması gayet kolay ve latif olan Türkçemizin tahrîren ifadesi o nispette güçtür. Lisan-ı Osmanîyi hakkiyla öğrenmek ve okunulan âsârın mevzuunu tamamıyla anlamak için seneler ister. Elsine-i sairenin hiçbirinde bu müşkülât yoktur. Birer sene Fransızcaya, Almanca ve İngilizceye çalışınız. Hügo'nun⁶, Musse'nin⁷, Lamartin'in⁸, Göte⁹ ve Şiller'in¹⁰, Bayron¹¹ ve Tenison'un¹² bütün manzumelerini az çok anlarsınız. Beş sene Türkçeye çalışınız. Nefiler, Nedimler geri dursun Hamitlerin, Cenapların, Fikretlerin bile şiirlerini anlamakta zorluk çekersiniz.

*

* *

Vaktiyle Macaristan Ticaret Müzesi'nde ilm-i elsineye meraklı ve Budapeşte Darülfünûnu'ndan mezun gayet çalışkan ve fâzıl bir zat ile arkadaş olmuştum. Bu Macar yedi sene çalışmak suretiyle lisan-ı Osmanîyeyi epeyce kuvvetli olarak öğrenmişti. Arabî ve Farisîyi de ayrıca tahsil etmişti. Bana söz arasında ekseriya, İtalyancayı, Rumçayı birer senede elde ettim. Fakat lisanınız öyle bir iki senede değil, on senede bile zor öğreniliyor diyordu. Ve âsâr-ı ahire-i edebiyemizi lisan-ı mâder-zâdına nakleylemeye çalışıyordu. Kaç defa, âsâr-ı edebiyenizin bahusus manzumelerinizin ekserisi bir yığın elfâzdan, kümeden başka bir şey değil, lisanıma nakledecek, manzumeye can verecek bir fikir yok. Koca bir kaside üç dört satırla tercüme olunabiliyor. Anladığıma göre şairleriniz hissiyât ve efkârın tercümanı değil, ihtişam-ı elfâzın esiridirler diyordu ve ben de kendisine hak veriyordum. Hakikaten bütün âsârımızı o fazla terkiplerden, teşbihlerden, tezyînât-ı lafziyeden ayıklayınız ortada iskelet namına bir şey göremezsiniz. Bu, adeta giyindirilip kuşatılmış, içi boş suni çocuk bebeklerine benzer.

-
- 6 Victor Hugo. h.n.
 7 Alfred Musset. h.n.
 8 Alphonse de Lamartine. h.n.
 9 Johann Wolfgang von Goethe. h.n.
 10 Johann Christoph Friedrich Schiller. h.n.
 11 George Gordon Byron. h.n.
 12 Alfred Tennyson. h.n.

*

* *

İstikbal için yetişecekler acaba lisanını öğrenmek için beş on sene çalışmaya vakit bulabilecekler mi? Evvelce temin-i maîşet nispeten kolaydı. Bab-ı hükümet karnımızı doyuruyor, istikbalimizi az çok temin eyliyordu. Bir Osmanlı garplılarla pek az temasta bulunuyor, garbın hayat-ı faâlâne ve medeniyesine pek az karışıyor, mensup olduğu hükümetin beka-yı mevcudiyetini düşünmüyor, hükümet ise kendine tâbi akvâm-ı muhtelifeye bile lisanını öğretmek, kendini tanıtmak istemiyordu. Böyle bir idare-i hükümette insan¹³ istediği gibi harekete, ister ise lisanının tahsili için on sene bile uğraşmaya vakti var idi.

Maîşet dar ve basit, hayat oldukça ibtidâi idi. Fakat şimdi öyle mi?

Evvela, hükümet kapıları kapanıyor. Derd-i maîşet artıyor, her Osmanlı, her Avrupalı gibi mücâdelât ve mübâreze-i hayatiyeye atılıyor. Mukaddema vaktini öldürmek için ömrünü avare geçirmeye çalışıyor, zevk ve safâsını düşünüyordu. Şimdi ise vakti nakit tanımaya mecbur. Yüzlerce rakip arasında temin-i maîşet eyleyecek. Evvelce öğrendiği yalan yanlış Türkçesi kendisine kâfi idi. Şimdi ise, elsinine ecnebiyeden bir ikisini öğrenmeye, Avrupa âdât ve muâşeretini bilmeye, ulûm ve fûnûn-ı cedîdeye vukuf peyda etmeye, şûnât-ı yevmiyeyi takip etmeye her husta atik ve faal bulunmaya muhtaç. Yarın memlekette azim bir hayat-ı sınaîye ve ticariye de başlayacak. Bu kadar tebeddülât ve ihtiyâcâta maruz bir Osmanlı lisan-ı mâder-zâdını öğrenmek için öyle senelerini heba edebilir mi?

Bugün lisanımızı yalnız Türk unsuru değil, anâsır-ı saire de öğrenmeye mecbur. Hâlbuki lûgat-ı menûsesi gayr-i mahdûd, elfâz-ı Arabiye ve Farişiye ile yapılan terâkib ve cümel-i ucûbenümâsı her eserinde meşhûd bir lisanı nasıl öğrenecekler?...

Bugünkü lisan-ı Türkî yalnız Osmanlılara ait değildir. Kafkasya hududundan, Kırım Yarımadası'ndan, ta Orenburg, Kazan vilayetlerini dolaşarak Sibirya'ya kadar uzanıyor. Rusya'da inkılab-ı ahiri müteâkıb ahali-yi müslime taharrî-i ulûm ve fûnûn için hemen lisanımıza müracaat etti. İstanbul'dan pek çok kitap getirtti. Yarın İran, Afganistan, Hindistan, Mısır, Tunus ve Cezayir hatta Fas ve Cava bile bu kitapları çekmeye, makam-ı hilafetle tevsi-i münasebât eylemeye, âsâr-ı Osmani-yeden istifadeler taharrî etmeye çalışacaktır.

*

* *

Senelerce İstanbul'da oturup da Osmanlılarla peyda-yı münasebât ve memleketimizde temin-i maîşet eyleyen ve fakat bir türlü lisanımızı öğrenemeyen ecânib de Osmanlıca'yı öğrenmeye mecbur kalacaklardır. Ecânibin ekserisi burada az müddet zarfında Rumca'yı öğreniyorlar, fakat Türkçeyi bir türlü tahsil edemiyorlar. Ekserisi büyük büyük mevkiler ihraz eden ecânibden kaç kişi Türkçeyi öğrenmek

13 'insanın' olmalı. h.n.

arzusuna düştüler, tahsile de başladılar. Fakat gördükleri o suûbet, o beyhude müşkülât pek çabuk kesr-i heveslerine bâdi oldu. Gözlerini yıldırın hep o Arabî ve Farisî kelimelerle terkipler idi.

Lisanımızın bu güçlüğü değil midir ki nice âteşin zekâlar düşündüklerini tahrîren ifadeye muktedir olmadıklarından sönüp gitmişlerdir. Yine o Arabî ve Farisî kelimelerin suüstimali değil midir ki lisanımızı, lisan-ı kadîm-i Osmanîyi bir muammaya döndürmüş, efkâr-ı bakirâne ve ahrârâne taht-ı zayıfına alarak ruh-i maânîyi ezmiş ve lisanımızı içi boş üstü altın kaplama evâniye benzetmiştir.

Altı yüz senelik bir hükümet içinde âsârı mergub ve lisan-ı gayra menkul ne gibi bir dâhi-yi edip yetiştirdi? Bu noksanı bazıları medeniyet-i garbiyeyi iktisâbda pek geri kaldığımızı hamlediyorlar. Bu doğru değildir. İşte Ruslar! Âsâr-ı edebiye ve fenniyeleri ecnebî lisanlarına tercüme edilmiş bir değil, birçok üdebâ ve erbâb-ı fikrî var. Macarların bile Petöfileri¹⁴, Yokaileri¹⁵ ilah... Yirmi otuz sene evvel elsineni saireye tercüme edilmiştir.

Devr-i Meşrutiyet'in ikinci senesindeyiz. Acaba şimdiye kadar hissiyât-ı milliyeyi okşar, vatan ve milliyet muhabbetlerini uyandırır, mefâhir-i tarihiyemizi, kahramanlık ve cengâverlik hislerini tasvir eyler ne gibi eş'âr vücuda getirildi?... Hangi şairimiz milletin hissiyâtına tercüman olabildi? Bin defa söylenilmiş aşk ve sevda manzumelerini bin birinci defa tekrar etmekten başka ne yapıldı?

Hissiyât-ı vataniye ve milliyeyi okşar manzumeler hem sade yazılmak hem de bu sadelik içinde en âli fikirler tasvir olunmak ister. Bu ise kolay değildir. Aşk ve sevda manzumeleri gibi Arabî ve Farisî kelimelerle takfiye edilen ve daima havassı nazar-ı dikkate alarak manası muğlâk ve mübhem bırakılan eş'âr dururken bittabi bu cihete o kadar yanaşılmaz.

*

* *

Lisanımıza icap ettikçe kelimât-ı ecnebiye ithal edilmiş olsaydı yine bu derece ifrata varılmaz idi. Hâlbuki herkes arzusuna göre her istediği kelimeyi bilerek bilmeyerek nakletmiş olduğundan lisanımız karmakarışık bir çorbaya dönmüştür. Macar, Sırp, Bulgar hele Ulahçada Türkçeden alınma ne kadar kelimât vardır. Fakat hepsi bu kelimâtı az çok değiştirmişler, lisanlarının şive-i aslisine ve kaidesine göre kendilerine mal etmişlerdir. Mesela Macarlar, arslan kelimesini almışlar; fakat bunu arslan suretinde değil, aheng-i lisana göre oroslan şekline sokarak kabul etmişlerdir. Hariçten aldığı kelimâtın aslını, kaidesini değiştirmeyerek lisanını zenginleştirmek isteyen yegâne bir millet varsa o da biziz.

Kitap yazarların ekserisi karilerini pekiyi tanıyamazlar. Fakat bizim gibi eser ile kari arasında vasıta olanlar bir dereceye kadar eseri ve kariyi tanıyabiliyorlar.

Kariin, ekseriyetle âsârın açık yazılmış bulunması taraftarıdır. Çok defa kendilerine uzatılan âsârı, müellifinin muğlâk yazısından şikâyet ederek almazlar. Hele bu fark mektep kitaplarında, hikâyelerde daha ziyade mahsustur.

14 Sandor Petöfi. h.n.

15 Mor Jokai. h.n.

Emin Bey'in Türkçe Şiirler'ini hemen her kari sevmiştir. Hüseyin Rahmi Bey'in romanlarını herkes lezzetle okumuştur. Evvelce tabettiğim (Muharebeye Dair Nefer Ne Bilmelidir?¹⁶, gibi neferâta ait) kitaplar orduda büyük bir rağbete mazhar oldu. Ekser zabîtan; neferât bu kitapları seve seve okuyor yolunda kitaphâneme kaç tane tebrik-âmîz mektup yazdı. (Hayat-ı Edebiye ve Askeriye Sahifeleri¹⁷) namıyla neşrelediğim eseri taşralarda daha ziyade sevdiler. Bundan anlıyorum ki açık ve Türkçe yazılmış âsâra daha ziyade rağbet var. Hissiyât-ı umumiye de bu kitapların millî olduğuna, muğlâk yazılan âsâr ve makalâtın ise üç milletten hâsıl olmuş bir melez mahsulü olduğuna kail...

*

* *

Lisanımızı büsbütün Türkçe yazmak kabil değildir. Tasfiye-i lisan aleyhinde bulunanların korktukları da Türkçenin gitgide Buhara şivesine döneceğine ve geriye doğru ricat edileceğine zâhib olmalarıdır. Türklerin medeniyet-i kadimesi olmadığı için ne kadar olsa lisanları fakirdir. Fakat lisanın bu fakri, hiçbir vakit üç lisanın mürekkep bir lisan-ı garibe mâlik olmaya bizi mecbur kılmaz. Lisanımızdan Arabî ve Farişî kelimeleri tamamen atamayız. Şu kadar ki bunları tahdîd edebiliriz. Lisanımıza göre mal etmeye, Türkçemizi sadeleştirmeye, başlı başına müstakil ve tahsili süheyl bir lisan haline koymaya çalışırız.

*

* *

Geçenlerde yine bir muharririmiz; noksanımız lisanımızın güçlüğünde değil; halkımızın, köylülerimizin seviye-i fikriyelerinin pek dûn oluşundadır. Köylüler en basit bir şeyi anlamaktan bile âcizdir diyor. Fakat bu cahil ve kaba köylünün seviye-i fikriyesini ne ile yükselteceğiz? Maarifle, lisanla değil mi? Köylünün bu cehaletine bir de lisanın çetrefilliği, müşkülâtı inzimâm ederse bunun fikrini nasıl açacağız?

Yine bu köylünün elyevm istimâl ettiği âlât-ı ziraiyenin ne kadar ibtidâî olduğunu, usul-i ziraatin dahi ne kadar fena cereyan ettiğini hepimiz biliyoruz. Bunun ıslahı köylülerin gözünü açmakla, usul-i cedîde-i ziraata alıştırmakla mümkün olduğunu takdir ediyoruz¹⁸. Pekâlâ, köylüye usul-i cedîdeyi ne vasıta ile öğreteceğiz? Maarifle değil mi? Yarın ziraata dair birçok kitaplar yazılıp basılacak. Eğer bunlar şimdiye kadar yazılan ziraî makaleler gibi yalnız çiftlik sahibi birkaç beyin anlaması için tertip edilecek ise yine maksat hâsıl olmayacaktır. Şimdiye kadar birçok ziraî gazeteler çıktı. Hiçbiri dikiş tutturamadı. Çünkü bunların münderecâtını anlamak için idâdîden değil, mekâtib-i âliyeden mezun olmalıdır.

*

* *

16 Ahmet Refik Altınay'ın tercüme ettiği bu eserin ikinci baskısına ulaşabildim: Von Der Goltz, *Muharebeye Dair Nefer Ne Bilmelidir?*, Mütercim: Ahmet Refik, İstanbul, 1328 (2.tab), Matbaa-i Artin Asadoryan ve Mahdumları. h.n.

17 Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Hayat-ı Edebiye ve Askeriye Sahifeleri*, İstanbul, 1324, Mahmud Bey Matbaası. h.n.

18 'bunun ıslahının, köylülerin gözünü açmakla, köylüleri usul-i...' olmalı. h.n.

Bir millet mevcudiyetini lisanıyla, lisanındaki tekâmülüyle temin eder. Lisanını muhafaza edemeyen bir millet, milel-i sairenin mahkûmudur. Zîr-i hâ-kimiyetimize geçirip de asırlarca idareimiz altında tuttuğumuz ve bilâhire tedricen kesb-i istiklaline sebep olarak kaçırdığımız akvâmı düşünür isek en büyük hatamızın lisan yüzünden tevellüd ettiğini anlarız. Kendimiz öğrenip de anlamakta müşkülât çektiğimiz lisanı bittabi başkalarına öğretemezdik. Lisanımızı öğrenmeyen bizi de öğrenemez, tanıyamaz, hissiyât ve âmâlimize iştirak eyleyemezdi. Onlar lisanımızı öğrenmedikçe kendi lisanlarını daha iyi öğrenirler, bu suretle hâtîrât-ı kavmiye ve tarihiyelerine kesb-i vukuf ederek milliyetlerini kuvvetleştirirler, tedricen nâil-i istiklal olarak bizden uzaklaşırlar. Bunun içindir ki çekilip çıktığımız memleketlerde hiçbir iz, hiçbir eser-i millî bırakamadık. Memâlik-i meftûhamızda sakin akvâmın dört yüz senelik âbâ ve ecdadı makabirinden çıkıp da ahfâdıyla görüşse idi hiçbir şeyin değişmediğini, milliyetlerini tamamen muhafaza ederek kendilerine hâkim olan milletin hissiyâtına bile zerre kadar iştirak etmediklerini görerek şaşırıp kalırlar idi. Tuhafı, bu kavimlerden bazılarının dinlerini değiştirdiğimiz halde lisanımızı onlara öğretemeyişimizdir. Binlerce Müslüman, Boşnak, Arnavut, Kürt, Laz vesaire Türkçeyi ne konuşurlar ve ne de yazarlar. Acaba Girit'teki ahali-yi İslamiye Türkçeyi hakkıyla bilseydiler, Türkçe okuyup yazmayı öğrenseydiler bugünkü felaketlere maruz kalırlar mıydı? Orada asırlarca oturduğumuz halde hem de zîr-i idareimizde Yunanlılar Girit tebaa-yı Hıristiyanıyesine Elenizm¹⁹ fikrini neşredip dururken biz Hıristiyanlara değil acaba kaç Müslümana lisanımızı öğretebildik? Makedonya'daki bunca kanlı facialarda Türkçemizin dahl ve tesiri yok mudur? Eğer onlara lisanımızı öğretebilseydik, kendimizi de tanıtır, böyle bir vatan evladını boğaz boğaza getirmez idik. Bir milletin sair milletlerin amâk-ı ruhuna kadar icra-i nüfuz etmesi için en kuvvetli vasıtası lisanıdır. Katolik papazları gözümüz önünde bütün Suriye'yi Fransızlaştıracak derecede Fransızca'yı talim edip dururken acaba biz kaç Arap'a lisanımızı tahsil ettirebildik?

Koca Mısır'da Osmanlıca'yı okuyup yazan kaç kişi vardır? Hâlbuki İngilizce köylere kadar intişâr ediyor.

Bosna Hersek birkaç seneye kadar Alman lisanıyla tekellüm ve tahrîr edecek bir hale gelmek üzeredir.

Fransızların bugün şarkta haiz oldukları nüfuz-i manevi-yi siyasi, lisanlarına müstenid değil midir?

Zîr-i tâbiyetimizde bu kadar Rum, Bulgar var iken idare-i hükümete karıştırmak için Türkçeyi okuyup yazar kaç kişi bulabildik? Fakat Bulgaristan'da binlerce Müslüman Bulgarca'yı okuyup yazıyor. Yine binlerce Rusyalı Müslüman Lermontof, Tolstoy ve Gogolların âsârını okuyor. Rusça mektuplar, makaleler yazıyor.

Eğer biz, anâsır-ı muhtelifeye lisanımızı talim edemez, hissiyât-ı milliyemizi onlara telkin eyleyemez isek teşkil ettiğimiz hükümete nasıl satvet verebileceğiz? Eğer lisan haliyle kalır; himmet olunmazsa iktitâf etmek istediğimiz meyveleri mazide olduğu gibi yine başkalarına hemcivar komşularımıza kaptırmaz mıyız?

19 Helenizm. h.n.

Eğer lisanın bu kadar ehemmiyeti olmasaydı memâlikimizde Fransız, Alman, İngiliz, Amerikan, İtalyan mekteplerinin bunca fedakârlıklarla idamesine ne lüzum vardı?

*

* *

Lisanın tasfiyesini zamana bırakmalı imiş. Zaman her şeyi tabîi olarak halledermiş... Âlâ, o halde çalışmaya, şikâyâta, bir şeyin muhtac-ı tadîl ve ıslah olduğunu iddiaya hacet yok. Mademki zamanı değil, her teşebbüs akimdir.

Koca Amerikalılar, iyi ki bizim gibi düşünmediniz. Bir asır içinde iktisâb ettiğiniz bu mevki-i bülent terakkiyi zamana bıraksa idiniz tam beş asırda ihraz eyleyebilirdiniz.

Nefilerden, Şinasi ve Kemallere asırlar geçtiği gibi Kemallerden de bugüne kadar süslü asır geçmiş, lisan-ı Türkî'nin tasfiyesi için de bir asır geçecek ondan sonra lisanımızda ele alınır, yazdığı anlaşılır, okuyan da bir şey öğrenir ve âher lisana da tercüme edilebilir kitaplar intişâr edecek... Vay halimize...

Sonuç

Bilindiği gibi, Tanzimat ile beraber başlayan dilde sadeleşme hareketleri Meşrutiyet Devri'nde hararetlenmiştir. Agâh Sırrı Levend, bu dönemin gruplarını, dil çerçevesinde Edebiyat-ı Cedide dilini kullananlar, Türkçeciler, Yeni Lisancılar ve Türk dilinin gelişmesine hizmet edenler olarak dörde ayırmaktadır. İlk gruptakiler, Arapça ve Farsça kelimeler ile tamlamaları, bileşik sıfatları sıkça kullanırlarken Türkçeciler mümkün olduğunca yabancı kelimelere yer vermeyerek halkın anlayabileceği bir dil kullanmayı yeğlemişlerdir²⁰. *Genç Kalemler* dergisi etrafında toplanan Yeni Lisancılar, Türkçe terimlere yer verirlerken Arapça ve Farsça köklerden terimler üretme yoluna da gitmişlerdir²¹. Sözü edilen son gruptakileri ise yabancı kelimelere hatta terkiplere ara sıra yer veren; fakat Türk dilinin güzelleşmesine hizmet eden kişiler oluşturmaktadır²².

Hilmi Bey'in dil konusundaki görüşlerinin, yukarıdaki grupların benimsediği fikirlere bire bir uyduğu söylenemez. Türk Dilî'nin siyasi bir araç olarak kullanılabileceği ve Türkçenin öğrenimindeki güçlüklerin kaldırılması gereği yolundaki düşüncelerinin, Türk Derneği'nin 1909 yılında çıkarmaya başladığı *Türk Derneği* dergisinin başlarında yayınlanan bildiri ile arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Fikirleri, Türk Derneği etrafında toplanan ve Tasfiyeciler olarak bilinen grupla yakınlık göstermektedir; ancak bu grubun içinde yer aldığı halde tam anlamıyla tasfiyeci olmayan; Arapça ve Farsça kelimelerden bütünüyle vazgeçmeyen ve konuya siyasi yönden bakanların düşüncelerinin Hilmi Bey tarafından desteklendiği anlaşılmaktadır. Yine fikirlerinin benzeştiği diğer grup, Türkçeciler olduğu halde, eserlerinin sadeliği ile anlaşılabilirliğini takdir ettiği bu grubun öncüsü

20 Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara, 1960 (2.b.), TDK Yay., s.s.348-350.

21 Levend, *a.g.e.*, s.315.

22 Levend, *a.g.e.*, s.352.

Mehmet Emin Yurdakul'un düşünceleriyle de tam bir uyum içerisinde değildir; çünkü Mehmet Emin, Arapça ve Farsça kelimeleri kullanmak istemezken İbrahim Hilmi, bu kelimeleri tamamen atmayarak sınırlamak düşüncesindedir. Edebiyat-ı Cedidecilerin Türkçenin Osmanlıca olduğunu düşünmelerine rağmen, O, üç lisan-
dan oluşan garip bir dile sahip olunamayacağı ve Türkçenin bağımsız bir dil olması gerektiği fikrindedir. Bununla beraber, Hüseyin Kazım Kadri'nin, dili, Türkleri siyaseten birleştirecek bir araç olarak görmesi fikrine katılmakta; ancak Kadri'nin tasfiyeyi hoş görmeme düşüncesi, onun fikirleriyle çelişmektedir. Ziya Gökalp'le de bir noktada buluşmasına karşın, yine Gökalp'in de aynı tasfiye karşıtlığı düşüncesi nedeniyle ondan ayrılmaktadır.

Kesin çizgilerle herhangi bir gruba dâhil edemeyeceğimiz Hilmi Bey, anlaşıldığı üzere her grupta kendince kabul edilebilir kimi noktalar bulmuştur. *Tasfiye-i Lisana Muhtaç mıyız?*'ı yazmaktaki amacı ise Türkçenin içinde bulunduğu karmaşık durumu ortaya koymak ve bir an önce çözüme gidilmesi gerektiğini vurgulamaktır.

KAYNAKÇA

- (Çığırâçan) Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Hayat-ı Edebiye ve Askeriye Sahifeleri*, İstanbul, 1324, Mahmud Bey Matbaası.
- (Çığırâçan) Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Tasfiye-i Lisana Muhtaç mıyız?-Türkçenin Sadeleştirilmesi-*, İstanbul, 1327, Matbaa-i Hayriye.
- (Çığırâçan) Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Türkiye Uyan*, Dersaadet, 1329, Kitaphâne-i İntibâh, Adet: 13.
- Goltz Von Der, *Muharebeye Dair Nefer Ne Bilmelidir?*, Mütercim: Ahmet Refik, İstanbul, 1328 (2.tab), Matbaa-i Artin Asadoryan ve Mahdumları.
- Levend Ağâh Sırrı, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara, 1960 (2.b.), TDK Yayınları.
- Ocak, Başak, *Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığırâçan Bir Yayıncının Portresi*, İstanbul, 2003, Müteferrika Yayınları.
- Ocak, Başak, "Ahmet Refik Altınay'ın Büyük Tarih-i Umumi'sinin Yayın Öyküsü ve İbrahim Hilmi Çığırâçan'ın Tarih Anlayışı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. III, S. 9-10, İzmir 2000.
- Osmanlı Devleti'nin Çöküş Nedenleri Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığırâçan'ın Kaleminden*, (yay. haz.: Başak Ocak), Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2010, Tarih Dizisi: 9.